

ГАРМОНІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ВПЛИВІВ ЗА В. СУХОМЛИНСЬКИМ: КЛЮЧОВІ ДОМІНАНТИ

THE HARMONY OF PEDAGOGICAL INFLUENCES ACCORDING TO V. SUKHOMLYNSKY: KEY DOMINANTS

У статті на основі ґрунтовного аналізу наукового доробку В. Сухомлинського та сучасних науковців визначено актуальність вибраного аспекту дослідження. Окреслено мету та виявлено маловивчені позиції заявленої проблеми.

У контексті дослідження з'ясовано сутність понять «гармонія», «педагогічний вплив». Аналіз наукового фонду дав можливість визначити провідні принципи на основі функції педагогічного впливу. Акцентовано увагу на тому, що саме на ці вихідні положення спирався В. Сухомлинський у практиці своєї роботи.

З'ясовано сутність гармонії педагогічних впливів, проілюстровано вихідні параметри її реалізації в практиці роботи Павлівської школи. Центральне місце у процесі виховання особистості посідає використання широкої палітри форм і методів роботи у галузях різних видів мистецтва, таких як малювання, ліплення, різьба, читання.

В. Сухомлинський вважав, що носієм і каталізатором високої людської духовності є музичне мистецтво. Педагог застерігав менше проводити з вихованцями лекцій, бесід, вечорів запитань і відповідей про любов, а більше слухати музику, що оспівує це почуття. Через пісню, гру на музичних інструментах, слухання музики виховуються емоційна чуйність, прагнення до добра, тонкість звучання слова. Педагог-гуманіст відстоював необхідність виховувати гармонійність особистості, яку розглядав як єдність розуму та емоцій, саме цим зумовлена ідея «гармонії педагогічних впливів», яку вчений вважав однією з найголовніших закономірностей виховання.

Акцентовано увагу на тому, що система педагогічних впливів спрямована передусім на розвиток особистості, її вподобань та інтересів. Саме на це скеровувалася гармонійна педагогіка В. Сухомлинського, де все було зосереджено навколо дитини. Взаємодія сім'ї, школи, освітнього середовища, громадськості є запорукою успіху та гармонії педагогічних впливів.

У статті зроблено виважені висновки та окреслено перспективи подальшого дослідження.

Ключові слова: особистісно орієнтована парадигма освіти, освітньо-виховне середовище, гармонія педагогічних впливів, педагогічна спадщина В. Сухомлинського, гуманна педагогіка.

The article, based on a thorough analysis of the scientific achievements of modern scientists and V. Sukhomlynsky, determines the relevance of the selected aspect of the study. The clear purpose of the article is outlined and the little-studied provisions of the stated problem are revealed.

The essence of the concepts "harmony", "pedagogical influence" is clarified in the context of the research. The analysis of the scientific fund allowed the author to determine the guiding principles based on the function of pedagogical influence. It is emphasized that V. Sukhomlynsky relied on these initial provisions in the practice of his work.

The essence of the harmony of pedagogical influences is clarified; the initial parameters of its realization in the practice of Pavlyska School are illustrated. The central place of the process of personality education is the use of a wide range of forms and methods of work of various arts: drawing, modeling, carving, and reading.

It is observed that V. Sukhomlynsky believed that the carrier and catalyst of high human spirituality is the art of music. V. Sukhomlynsky warns less to hold lectures, conversations, evenings of questions and answers about love with students, and more to listen to music that glorifies this feeling. Through song, playing musical instruments, listening to music, emotional sensitivity, desire for good, subtle sound of the word are brought up. Educator-humanist defended the need to cultivate the harmony of personality, which he considered as the unity of mind and emotions, this is due to the idea of "harmony of pedagogical influences", which the scientist considered to be one of the most important laws of education.

It is emphasized that the system of pedagogical influences is aimed primarily at the development of the individual's preferences and interests. This is what V. Sukhomlynsky's harmonious pedagogy was aimed at, where everything was centered around the child. The interaction of family, school, educational environment, community is the key to success and harmony of pedagogical influences.

Balanced conclusions have been made and prospects for further research have been outlined.

Key words: personally oriented paradigm of education, educational environment, harmony of pedagogical influences, pedagogical heritage of V. Sukhomlynsky, humane pedagogy.

УДК 37.091.4:781.41
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-1.10>

Богдан З.П.,
старший викладач кафедри теорії, методики музичної освіти та інструментальної підготовки КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Зиско В.В.,
викладач вищої категорії циклової комісії фортепіано КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Шуль Г.К.,
викладач вищої категорії циклової комісії методики музичної освіти та вокально-хорової підготовки КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Постановка проблеми. Філософія освіти ХХІ століття висуває надзавдання, а саме формування креативної особистості, що продуктивно розглядає свою життєдіяльність, тому ХХІ століття ООН назвала століттям людини. Отже, нове виховання має бути однозначно спрямованим на людину, її працю, соціальні зв'язки, почуття та цінність індивідуального світу.

Пріоритетним напрямом державної політики розвитку освіти, згідно з Національною доктриною розвитку освіти, є особистісна орієнтація освіти, формування національних і загальнолюдських цінностей.

В умовах сьогодення метою державної політики в галузі освіти є створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного грома-

дянина. Актуальним у зв'язку з вищезазначеним є звернення до положень гармонійної педагогіки В. Сухомлинського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Педагогічну спадщину В. Сухомлинського з різних точок зору розглядали І. Бех, В. Вонсович, О. Гончарук, В. Кузь, М. Левківський, О. Савченко, Т. Остапівська, І. Мельник, Р. Позінкевич, М. Семенюк, О. Сухомлинська.

Досліджувалися питання освітнього виховного середовища Павлівської школи (І. Осадченко, М. Семенюк, Т. Франчук, Р. Пріма), естетичне виховання в науково-педагогічній спадщині В. Сухомлинського (О. Дем'янчук, Т. Лісінська, Л. Філатова), проблеми професійної підготовки вчителя (Т. Остапівська, М. Левківський, Р. Позінкевич), місце дозвіллевої діяльності у практиці роботи Павлівської школи (О. Гончарук, І. Мельник), особливості управлінської діяльності (Ю. Барабаш, І. Мельник).

У наукових працях учених проаналізовано підходи В. Сухомлинського до навчання дітей-шестирічок, громадянського, морального, патріотичного, фізичного виховання, проблеми гуманної педагогіки тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У контексті вирішення завдань особистісно орієнтованої парадигми освіти потребує подальшого вивчення сутність гармонійної педагогіки В. Сухомлинського, зокрема розмаїття педагогічних впливів на формування особистості, її гармонії.

Мета статті полягає в актуалізації потенціалу педагогічних впливів на формування індивідуальної неповторної особистості, обґрунтованих Васи́лем Сухомлинським.

Виклад основного матеріалу. У сучасному динамічному світі важливим є використання наукового потенціалу багатоаспектних педагогічних впливів на формування особистості (дошкільника, школяра, студента). Ще задовго до визначення пріоритету особистісно орієнтованої парадигми, у 60–70-ті роки минулого століття, В. Сухомлинський не лише проголошував, але й утілював у практику життя з колективом Павлівської школи концепції особистісного розвитку дитини. Конструктивним у цьому контексті є визначення І. Бекан етико-філософського змісту сутності особистісно орієнтованої освіти: «особистість завжди повинна розглядатися як ціль і ніколи – як засіб» [1, с. 10]. Ми цілком погоджуємося з міркуванням В. Пилипенко та О. Коваленко, які наголошують на тому, що «головною діючою одиницею освітнього процесу є діалогічна цілісність: особистість учня – особистість педагога» [2, с. 10].

Акцентуємо увагу на тому, що саме домінантою гармонійної педагогіки В. Сухомлинського є означена цілісність. Учений наголошу-

вав на тому, що людина – це головна цінність. «В основі його гуманної педагогіки – знання і розуміння дитини, віра, любов і повага до неї, бережливе, чуйне ставлення до підтримки почуття гідності, психічного і духовного розвитку вихованця» [3, с. 131].

Вважаємо доречним з'ясувати передусім сутність термінів «гармонія» і «педагогічний вплив». У словнику іншомовних слів за редакцією О. Мельничука гармонія тлумачиться як узгодженість частин єдиного цілого (від грецького «armonia» – «скріплення», «злагодженість») [4, с. 140].

На основі аналізу наукового фонду ми дійшли висновку, що педагогічний вплив є основою взаємодії учасників педагогічного процесу. Принагідно акцентуємо увагу на таких основних функціях педагогічного впливу [5, с. 33]:

- ініціювання особистості учня;
- оснащення його різноманітними способами діяльності;
- стимулювання індивідуального вибору учня.

Теоретичний аналіз доробку В. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що саме вищезначені функції педагогічного впливу були в практиці Павлівської школи.

Аналіз педагогічних праць ученого, наукових напрацювань сучасності дає можливість тлумачити гармонію педагогічних впливів як цілісну систему поліаспектної функціональної діяльності школи, сім'ї, громадськості, спрямовану на досягнення єдиної мети і результату, яким є гармонійний розвиток особистості (дошкільника, учня, студента), розкриття потенціалу індивідуальності.

Одним із новаторських починань Васи́ля Олександровича були заняття з дошкільниками у «Школі радості», де вся діяльність спрямована на розвиток особистості дитини, її прагнень, інтересів, нахилів. Як слушно зауважує І. Мельник, «школа в поглядах ученого покликана бути Школою радості дітей, Школою творчості для вчителів та Школою спокою для батьків, родин і суспільства» [3, с. 131]. Учителі Павлівської школи поступово вводили дитину у світ природних явищ, суспільних відносин, праці. «Школа радості» у Павлівші – це своєрідний центр навчальної, природної, ігрової, технологічної, інформаційної складових частин освітньо-виховного середовища, результат яких спрямовувався на гармонійний розвиток особистості.

Як зазначила академік О. Савченко, поняття «освітнє середовище», за В. Сухомлинським, охоплює широкий інтегрований зміст, а саме шкільне середовище, сімейне середовище, середовище додаткової освіти, географічне середовище [7, с. 4]. Педагог наголошував на тому, що «виховання середовищем, обставиною, створеною самими учнями, речами, що збагачують духовне життя колективу, – одна з найтонших сфер педагогічного процесу» [8, с. 103].

Невід'ємним компонентом інформаційного середовища у Павлівській школі була бібліотека. Використовувалася широка палітра форм і методів бібліотечної роботи. Педагог був переконаний у тому, що учні мають пізнавати світ через книгу. Саме тому як власна, так і шкільна бібліотека постійно поповнювалася. Тут часто проводилися бібліотечні огляди, виставки книг, зустрічі з письменниками тощо. Саме в бібліотеці за допомогою книги можна виховувати в дітей красу й духовність.

Безперечно, носієм і каталізатором високої людської духовності є мистецтво, художня література. Саме цим засобом впливу В. Сухомлинський приділяв велику увагу, намагаючись через музику, театр привчати учнів до художніх цінностей.

Різні види діяльності (малювання, ліплення, різьба, слухання музики) формували у вихованців естетичні почуття, смаки, судження, художні здібності, збагачували потенціал їхніх позитивних емоцій.

На глибоке переконання В. Сухомлинського, пісня відкривала перед дитиною красу світу. Традиційними в Павлівській школі вже з початкових класів стали години підготовки до хорového співу, адже це був час слухання музики природи. Заслуговує на увагу думка вченого про те, що «музика природи – найважливіше джерело емоційного забарвлення слова, ключ до розуміння і переживання краси мелодії» [9, с. 188]. У музичній кімнаті вихованці Павлівської школи грали на сопілках, розучували улюблені мелодії, слухали музику, самі робили інструменти. Музика, як і читання, стала духовною потребою вихованців, засобом впливу на юні серця.

Відзначаємо глибину й актуальність міркування вченого про те, що краса музики – це могутнє джерело думки. Яскраві образи, що народжуються в уяві дитини під впливом музичної мелодії, «оживляють думку, немовби спрямовуючи її численні струмочки в єдине русло» [9, с. 192].

Прагнення до добра, емоційна чуйність, тонкість звучання слова – все це виховувалося у дітей під впливом музики. Вихователі прагнули, щоб «у духовне життя вихованців ввійшло все краще з музичних скарбів людства, щоб слухання одного й того самого твору приносило естетичну насолоду, відбилосся на мисленні й емоційному житті» [9, с. 191].

Засобом емоційно-естетичного впливу, як і музику, вважав педагог твори образотворчого мистецтва, підкреслюючи їхню силу проникнення в духовне життя народу. Василь Олександрович радив вихователям використовувати твори мистецтва для утвердження в юних серцях благородних, високих почуттів. Картини і скульптурні твори вчений справедливо вважав справжньою школою емоційно-естетичного виховання.

Заслуговує на увагу те, як тонко Василь Олександрович відчував красу й глибину рідної мови, силу слова української народної пісні та поезії, вважаючи мову безцінним духовним багатством народу.

Життя постійно доводить істинність судження В. Сухомлинського. «Рідне слово – то невичерпне, животворче і невмируще джерело, з якого дитина черпає уявлення про навколишній світ <...> про весь свій край» [9, с. 47].

Зазначимо, що Василь Олександрович читав дітям також твори зарубіжних авторів, акцентуючи увагу на провідному місці рідної мови. Педагог був переконаний у тому, що щастя учня полягає в тому, що йому цікаво й радісно вчитися. Саме в контексті цього судження стає зрозумілим, чому в Павлівській школі так багато уваги приділялось написанню дітьми творів, складанню казок, віршів, оповідань. Учений вважав, що казка є благородним джерелом виховання любові до Батьківщини, яку нічим не заміниш [9, с. 177]. Відомо, що сам учений склав понад 1 500 казок.

Акцентуємо увагу на тому, що у круговерті сучасного неспокоїного життя, інформаційних бумів і стресів саме слово примушує замислитись про те, хто ми, чиїх батьків діти, що принесли у світ, що дамо своїм нащадкам. Отже, так важливо у молоді формувати любов до рідної мови, її невичерпного багатства.

Безперечно, нерозривна єдність усіх педагогічних засобів впливу забезпечує ефективність виховного процесу. Саме на це була спрямована діяльність колективу школи В. Сухомлинського. У системі педагогічних впливів найвагомніше місце посідає культурно-дозвілєва діяльність як засіб соціалізації дитини, праця, естетична діяльність. Прогулянки до лісу, озера, річки, подорожі давали змогу формувати спостережливість, уяву, фантазію, любов до природи, потребу берегти і самим її створювати.

«У певних умовах, – писав В. Сухомлинський, – людина може турботливо вирощувати квіти, захоплюватися їх красою і в той же час бути цілком байдужою, безсердечною – все залежить від того, з якими іншими засобами впливу на особистість поєднується той вплив, на який ми, вихователі, покладаємо певні надії» [9, с. 211–212]. Зазначимо, як і сама особистість складна і неповторна, так і система засобів впливу повинна перебувати в єдності. Відомо, як багато уваги В. Сухомлинський приділяв вихованню засобами музики, природи й водночас застерігав, що формування творчої особистості засобами природи може бути поставлене на найвищий рівень, але якщо інші чинники розвитку дитини загалом мають серйозні недоліки, то і виховний вплив природи послаблюється, а то й зовсім зводиться нанівець.

Весь арсенал педагогічних засобів впливу В. Сухомлинського був спрямований на формування особистості, оскільки «людська особистість – це найскладніший сплав фізичних і духовних сил, думок, почуттів, волі, характеру, настроїв. Без знання всього цього неможливо ані вчити, ані виховувати», – стверджував учений [8, с. 138].

Значущим є ставлення педагогів до кожної дитини як до неповторної особистості через те, що немає дітей без талантів – усі діти здібні. Саме така думка є домінантною у В. Сухомлинського, який вважав, що кожна дитина по-своєму талановита, має схильність до творчості, яку треба стимулювати.

Ключовими у відносинах учителя й учня Василь Олександрович вважав живе спілкування на основі гуманності, толерантності. Педагог називав учительську професію людинознавством, постійним проникненням у складний духовний світ людини [10, с. 7].

Актуальними є міркування В. Сухомлинського про роль учителя у формуванні особистості, вимоги до вихователя. «Мистецтво й майстерність виховання полягають у тому, щоб уміти бачити себе в образі вихованця <...> Виховна сила особистості педагога полягає в тому, наскільки органічно зливаються в ньому вчитель і вихователь» [10, с. 182]. Переконаливими й дієвими сьогодні є судження педагога-гуманіста стосовно мудрості й майстерності диригента процесу виховання, які полягають у тому, щоб «не залишилось непоміченим жодне доторкання до вашого творіння» [10, с. 150].

Зазначимо, що гармонія педагогічних впливів досягається завдяки функціональній єдності всіх складових частин освітнього простору, педагогів, батьків, вихованців, громадських організацій.

Усі компоненти й механізми педагогічного впливу завдяки їх гармонічній злагодженості й взаємодії базувались на таких провідних концепціях:

- пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності дитини як активного носія суб'єктного досвіду;

- реалізація індивідуальної освітньої траєкторії;

- організація умов і забезпечення можливостей для формування життєвої компетентності вихованця, ефективного розвитку й самореалізації особистості.

Узагальнення окреслених позицій різноманітних педагогічних впливів, використовуваних у Павлівській школі, дало змогу акцентувати увагу на їх гармонійній єдності, злагодженості комплексної системи, функціональна спрямованість якої підпорядковувалася єдиній меті, що полягала у проєктуванні Людини.

Усі складові частини системи були зорієнтовані на розкриття внутрішнього світу особистості, інтелектуальне, емоційно-естетичне, фізичне збагачення та вдосконалення, піднесення людської гідності.

Радість розумової праці, розуміння й переживання краси музичної мелодії, насолода від фізичної праці, загострення здатності до переживань, пізнання навколишнього світу були результатом різноманітних педагогічних впливів.

На наше переконання, під час організації навчально-виховного процесу педагоги освітніх закладів (від ЗДО до ЗВО) можуть творчо скористатися вихідними положеннями й практичними порадами В. Сухомлинського щодо використання розмаїття педагогічних впливів у формуванні особистості.

Висновки. Особливо актуальною на сучасному етапі розвитку системи освіти є перебудова на засадах особистісно орієнтованої парадигми, епіцентром якої є індивідуальність, самобутність вихованця.

Саме на таких засадах побудована гармонійна педагогіка Василя Сухомлинського, ефективність якої доведена як теоретичним надбанням, так і практикою. Вважаємо, що ключові положення стосовно гармонії педагогічних впливів, спрямованих на розуміння й розгляд особистості вихованця як найвищої цінності, обґрунтовані Василем Олександровичем, є актуальними. Творче використання провідних міркувань, порад, рекомендацій ученого може бути вдалим методичним підґрунтям у роботі з дітьми педагогам і батькам.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в детальному вивченні окремих механізмів педагогічних впливів на формування особистості як неповторної індивідуальності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Виховання особистості. *Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади*. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Пилипенко В., Коваленко О. Особистісно орієнтовані технології у школі. Харків : Основа, 2007. 160 с.
3. Мельник І., Семенюк М. Гуманістичні засади програми підготовки дітей до школи за В.О. Сухомлинським. *Науковий вісник Кримського гуманітарного університету. Серія: Педагогіка*. 2013. Вип. 2. Ч. 1. С. 126–132.
4. Словник іншомовних слів / за ред. О. Мельничука. Київ, 1974. 776 с.
5. Добрович А. Воспитателю о психологии и психологическом общении. Москва : Просвещение, 1987. 284 с.
6. Натанзон Э. Приемы педагогического воздействия. Москва : Просвещение, 1972. 215 с.
7. Савченко О. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В.О. Сухомлинським. *Науковий вісник Миколаївського державного університету. Серія «Педагогічна наука»*. 2004. Вип. 5. С. 4–9.
8. Сухомлинський В. Розмова з молодим директором школи. *Вибрані твори* : у 5 т. Т. 4. Київ : Радянська школа, 1977. С. 393–628.
9. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори* : у 5 т. Т. 3. Київ : Радянська школа, 1977. С. 3–291.
10. Сухомлинський В. Сто порад учителю. Київ : Радянська школа, 1988. 304 с.